

Jānis Taukačs: Kā valdība un VID varētu uzlabot biznesa vidi?

Jānis Taukačs, zvērināts advokāts

Foto: Publicitātes attēli

<https://www.delfi.lv/news/versijas/janis-taukacs-ka-valdiba-un-vid-varetu-uzlabot-biznesa-vidi.d?id=52863237>

Manam divgadīgajam dēlam patīk ierausties klēpī un klausīties, kā lasu priekšā kādu grāmatu. Tas ir laiks, ko izbaudu gan es, gan viņš. Šodien mūsu rokās nonāca pasaka par runci zābakos. Droši vien visi labi atceras runča izgājienus, kā panākt to, ka karalis saprecina savu meitu ar nabaga brāli, kurš mantoja runci. Tieši tā, runcis savērpa dažādu melu un draudu virkni, lai panāktu vajadzīgo rezultātu. Vai nu ar pasaulē plaši zināmajām pasakām, vai citādi, bet dažādi manipulācijas paradumi brīžiem liekas kā kopš bērniības ieaudzināti arī pieaugušajiem, kas paši par sevi droši vien domā, ka nav pārgājuši Voldemorta nometnē.

Tā, visticamāk, domāja arī Nīderlandes nodokļu administrācijas ierēdņi, kas apšaubāmā situācijā pieprasīja tūkstošiem ģimeņu atmaksāt saņemtos bērna pabalstus, ko tās it kā esot izkrāpušas no valsts. Daudzas šos pabalstus arī atmaksāja.

Nu, pēc attiecīgas izmeklēšanas ziņojuma publicēšanas, izrādās, ka šie administrācijas pieprasījumi nebija pamatoti un šos pabalstus valsts atmaksās vecākiem atpakaļ. Taču pa to laiku daudziem dzīve ir būtiski pabojāta, valstij izņemot no ģimeņu budžetiem ievērojamas summas.

Ar šo skandālu pietika, lai valdība atkāptos. Tas nebija vienīgais gadījums. Pagājušajā gadā Nīderlandes nodokļu ministrija atvainojās un izveidoja īpašu fondu, lai kompensētu vairāk nekā 10 tūkstošiem ģimeņu aiz formāliem apsvērumiem atteiktos līdzekļus – par trūkstošiem parakstiem uz veidlapām u. tml. 20 ģimenes iesūdzējušas tiesā gan finanšu, gan nodokļu, gan arī veselības ministru.

Jau sen vairs nav noslēpums, ka arī pie mums ir samērā bieži novērojama šī visas Eiropas sērga, kad nodokļu administrācijas bargā roka vēršas pret tiem, kas ir spējīgi samaksāt, jo viņiem taču vajadzēja zināt, ka pārdevēja pārdevējs bija blēdis. Tikmēr patiesie blēži nejūt tik lielu administrācijas vēlmi viņus ķert un sodīt. Administrācijas visā Eiropā sit sev uz pleca, stāstot, par cik procentiem ir samazinājusies nodokļu plaista (starpība, cik vajadzētu iekasēt un cik ir reāli iekasēts). Taču, kā nesen publicētā rakstā to apgalvo akadēmiskajās aprindās labi zināma nodokļu tiesību profesore, šie cipari ir mānīgi, jo administrācijas ir koncentrējušās uz naudas iekasēšanu, ne blēžu ķeršanu. Rezultātā uz savā dziļākajā būtībā prettiesiskiem pamatiem budžets pildās, plaista samazinās, bet problēmas sakne paliek – blēži turpinās veidot arvien jaunas plaisas arī turpmāk. To joprojām diemžēl redzam arī savā praksē. Un te nav runa tikai par PVN vien. Piemēram, tuvu noslēgumam ir strīds, kur Latvijas VID pieprasījis PVN un akcīzi par to, kas ir pilnībā ārpus pārdevēja kontroles, – citā ES dalībvalstī neiekasētu akcīzi, jo tajā valstī akcīzes preču noliktava nesaņēma no Latvijas ar pircēja nolīgto pārvadātāju izvesto preci.

Taisnības labad jāsaka, ka Latvijā situācija pēdējos gados uzlabojusies, spriežot pēc VID Nodokļu un muitas policijas ierosināto kriminālprocesu nodokļu jomā skaita. 11. janvārī publicētajā pētījumā redzams, ka VID Nodokļu un muitas policijas kriminālprocesu uzkrājums uz 2020. gada sākumu bija virs 3600 lietu, kas salīdzinājumā ar 2018. gada sākumu ir pieaudzis par 71%. Tomēr šķiet, ka līdz notiesājošam spriedumam joprojām tiek salīdzinoši neliels skaits šo lietu – pēdējo 10 gadu laikā līdz 1. instances tiesai tikušas mazliet vairāk nekā 1200 lietas. Tas ir ap 120 lietām gadā, kas pie 3600 uzkrājuma izskatās pēc sistēmiskas problēmas – tādā tempā visu lietu uzkrājumu varētu izskatīt 30 gadu laikā, ja visas lietas nonāktu līdz tiesai.

Dažas no problēmām redzamas arī minētajā [Valsts kontroles](#) pētījumā, no kurām vislielāko izbrīnu izraisa Senāta atziņa, ka "uzzīmēta" (fiktīva) priekšnodokļa iekļaušana PVN deklarācijā vēl neliecina par pabeigtu noziegumu. Varbūt tad arī tik liberālā valstī viltotu naudaszīmju izgatavošana vēl nav noziegums, kamēr vēl ar tām neesmu aizgājis uz "Rimi"? Kā var viens un tas pats fiktīvais rēķins par pakalpojumiem, ko reāli neesmu iegādājies, man radīt dažādas krimināltiesiskas sekas atkarībā no tā, vai tas deklarācijā rada PVN priekšnodokļa pārmaksu vai samazina manu budžetā maksājamo nodokli? Absurds.

Paredzu, ka minētais pētījums vēl diezgan ilgi būs svarīgs atziņu avots. Interesanti bija lasīt par VID NMP praksi, kā tiek izvērtēts, vai uzsākt kriminālprocesu vai nē, un pēc iespējas neuzsākt kriminālprocesu t.s. "tumšajos" gadījumos (t.i., nav nekādas informācijas par iespējamo vainīgo personu). Brīnišķīgi – kādēļ gan censties, ja lieta atduras pret bezpajumtniekiem no NVS vai ofšoriem? Līdzīgas atziņas paustas arī citās vietās tajā pašā ziņojumā.

Gluži kā iepriekšējā blogā rakstīju par datu nesēju atlīdzības blaknēm, PVN sistēmā šādas blaknes ir būtiskākas, jo PVN ietekme uz budžetu ir nesalīdzināmi lielāka. Ievērojamus uzlabojumus varētu sagaidīt pēc pāris gadiem no plānotā PVN sistēmas kapitālremonta, kura rezultātā pārrobežu darījumiem ES ietvaros vairs nebūs 0% likme, bet gan pārdevēja valsts PVN kā iekšzemes darījumos. Tas varētu palīdzēt samazināt t.s. pazudušo tirgotāju shēmu gadījumus. Kamēr tas nav noticis, būtu jāpacinās par pēc iespējas plašāku vietējo reverso PVN. Kamēr arī šajā jomā nekādas aktivitātes Latvijā nav plānotas, ko vēl varētu uzlabot pašreizējā sistēmā bez Eiropas atļaujas?

Pētījumos ir pierādīts, ka mērķis atturēt no likumpārkāpumiem ir veiksmīgāk sasniedzams ar dažādiem paņēmieniem, nemaz nepiemērojot soda naudas, piemēram, ar iespēju, ka VID var uzsākt auditu, ar inspektora personīgu vizīti pie nodokļu maksātāja vai vēstuli, kas informē par aizdomām par iespējamu pārkāpumu. Gan VID "konsultē vispirms" ietvaros sūtītās vēstules, gan jau iepriekš minētais kriminālprocesu skaita pieaugums jau liecina, ka VID seko līdz šīm tendencēm un cenšas tās pēc iespējas aktīvāk ieviest. Tomēr tas nerisina fundamentālu sistēmisko problēmu – trešo personu atbildību par blēžu nodarīto (tādējādi izraisot lielāko daļu no Latvijas nodokļu strīdiem tiesā – vai uzņēmumam par blēžu izdarībām vajadzēja zināt) un tā veicināto administrācijas vēlmi iet pēc naudas tur, kur vieglāk to paņemt. Turklāt nesens pētījums liecina, ka sodi var būt efektīvi tiem, kas kavē deklarāciju iesniegšanu,

bet ne tiem, kas tās nemaz netaisās iesniegt. Tāpēc no sankciju palielināšanas būs maz labuma valstij.

Nodokļu administrāciju divkosīgo dabu *Rita de la Feria* uzsver arī saistībā ar nodokļu tiesībās piemērojamo principu par ekonomiskās būtības pārsvaru pār juridisko formu. Arī Latvijas likumā iekļauts šāds princips. No vienas puses, administrācija neaizmirst šo principu, kad jāvērtē, vai, izpildot likuma formālās prasības, nodokļu maksātājs nav paslēpis darījuma būtību (piemēram, skatoties, vai aiz ēkas ieguldīšanas kapitālā un tūlītējas akciju atsavināšanas neslēpjas ēkas pārdošana). No otras puses, VID mēdz aizmirst par šo principu, kad jāvērtē, vai pārvadājuma puses ir kļūdījušās CMR vai rēķinā ar piegādes adresi vai automašīnas numuru, vai šajos dokumentos nav pietiekami detalizēta informācija, vai rēķins ir izrakstīts pirms reģistrācijas PVN reģistrā, vai rēķins ir koriģēts, vai arī tajā trūkst preču saņēmēja PVN numura, vai ir trūkumi grāmatojumos. Visos (izņemot vienā) šādos gadījumos ES Tiesa ir lēmusi par labu nodokļu maksātājam, ka jāpiemēro ekonomiskās būtības pārsvara pār juridisko formu princips. Arī šajā kontekstā parādās administrāciju vēlme iekasēt nodokļus kā primārais mērķis.

Tomēr atpakaļ pie pamattēmas – pircēju, pārdevēju atbildība par trešo personu (iespējamām!) nelikumībām. Vispārējā tendence Latvijā un Eiropā nevieš cerības par tūlītējām izmaiņām par labu godīgajiem nodokļu maksātājiem – arvien biežāk redzam dažādus ziņošanas pienākumus un zināšanas par noziegumu (vai tā, ka vajadzēja zināt) kriminalizāciju, īpaši AML jomā. Vai šādos apstākļos varētu sagaidīt lielāku VID interesi ķert blēžus (ar risku neko no viņiem nepiedzīt), nevis tos, kam varbūt vajadzēja zināt, tādējādi cenšoties aizlāpīt blēžu radīto caurumu?

Papētot PVN izkrāpšanas gadījumu tipoloģiju, *Rita de la Feria* izceļ divu veidu atbildību par gadījumiem saistībā ar trešajām personām – priekšnodokļa atskaitīšanas atteikums pircējam, kas pērk no blēža, kā arī 0% piemērošanas atteikums pārdevējam, kas pārdod pāri robežām blēdim. Interesanti, ka pircēja situācijā darījums notiek vienas valsts teritorijā un izkrāpšana jau ir notikusi. Toties otrā gadījumā pārdevējam atsaka 0% PVN par piegādes ES ietvaros darījuma brīdī vēl nenotikušu izkrāpšanu, turklāt par citā valstī maksājamu nodokli. Turklāt šādās lietās parasti ir ignorēts risks (vai no valsts puses – iespēja) iekasēt nodokli divreiz par vienu un to pašu noziegumu (gan no blēža, gan no viņa darījuma partnera, kuram vajadzēja zināt, ar ko ielaižas darījumā). Nav noslēpums, ka ES Tiesa nu jau gadiem ir atbalstījusi principu, kas paredz nodokļu administrācijām tiesības pieprasīt PVN no visiem darījumu partneriem,

kam vajadzēja zināt par blēžiem. Šis princips pat paplašināts uz tiešsaistes mazumtirdzniecības platformām, kas ar š.g. 1.jūlija PVN likuma un ES direktīvas grozījumiem kļūs līdzatbildīgi par ne-ES valstu tirgotāju importa PVN. Profesore secina, ka būtībā trešajām personām ir piemērots krimināltiesisks sods (konfiskācija) bez kriminālprocesa tiesībām, kas ir apšaubāmi no cilvēktiesību viedokļa.

Jāpiekrīt profesores modelētajam scenārijam – ja šāda trešo personu līdzatbildība par blēžu krāpnieciskām darbībām nebūtu, visai sabiedrībai diezgan ievērojami palielinātos nodokļu slogs, jo izkrāptās summas visās ES valstīs ir milzīgas. Šāds nepopulārs solis savukārt nebūtu izdevīgs politiķiem. Tātad viņi arī varētu būt ieinteresēti saglabāt līdzšinējo VID pieeju par trešo personu atbildību par izkrāpēju nodarīto. Tomēr galvenais iemesls pastāvošajai lietu kārtībai noteikti ir izkrāpēju radīto tīklu piņķerīgums un to atklāšanas sarežģītums un dārdzība.

Tomēr, ja vēlamies domāt ilgtermiņā un "nečakarēt" biznesam dzīvi, tad ar jaunajām likumā paredzētajām iespējām interesēties VID par saviem darījumu partneriem vien nepietiek. Ir nepieciešams novirzīt maksimāli pietiekošus resursus VID NMP atbalstam. Un te kā valsts zaudējumus nevar rēķināt PVN plaisu vien. Tikai ar pietiekoši modernām tehnoloģijām un augsti kvalificētu superkomandu iespējams ilgtermiņā beidzot censties sakārtot šo valstij svarīgāko nodokļu jautājumu, noņemot Dāmokla zobenu, kas jau ilgstoši karājas virs jebkura biznesa galvas. Vēl viena pieeja varētu būt no nodokļu izkrāpējiem iegūto līdzekļu atstāšana VID NMP rīcībā. Tas viss kopumā ilgtermiņā radīs pozitīvu efektu ne vien uz biznesa vidi, bet arī uz valsts budžetu.

Būtu arī kritiski jāpārskata VID izvīrītītie mērķi – lai tie nebūtu piesaistīti nodokļu iekasēšanas apmēriem īstermiņā, kas, protams, rada spiedienu VID meklēt biznesā blēžu radīto darījumu partnerus. Korporatīvie mērķi parasti ievirza darbinieku domāšanu ikdienā to noteiktajā virzienā, tādēļ VID darbinieku bonusi kaut vai par uzvedinošu informāciju par (organizētiem) izkrāpējiem, nevis iesaistītām trešajām personām, arī varētu uzlabot biznesa vidi. Par šo tēmu jau sarakstītas biezas grāmatas ar ieteikumiem šādas sistēmas izveidošanai. Tajās paustie pētījumi norāda gan uz pozitīvām izmaiņām administrācijas uzvedībā, gan tās izraisītajiem korupcijas riskiem, kas tomēr neatsver sistēmas pozitīvo ietekmi uz biznesa vidi un likumību – vainīgo (nevis to, kam par viņiem vajadzēja zināt) sodīšanu. Arī valdība un politiķi kopumā tad jutīsies drošāk savos krēslos šajos pārmaiņu laikos.